

ÍGY ÁLL ÖSSZE A VILÁG

– Zsidó Ferenc beszélgetése Szávai Gézával –

– *Kezdjük a legújabbal: hetven évet töltesz. Kerek évszám, alkalmas a számvetésre. Ha eddigi pályádra visszatekintesz, hogyan értékelsz: mi valósult meg az eltervezettekből, mi maradt torzóban, mi az, amire még idő kellene?*

– A történelmi körülményeket meg a viszonyokat figyelembe véve, amelyek között élnem adatott, azt is nagy teljesítménynek gondolom, hogy egyáltalán „leéltem” ezt a hetven évet. Láthattam felnőni szívszorongatóan „egyke” gyerekeket (első gyermekünk, Eszter lányunk „bátyja” csecsemőkorban halt meg). Jelen lehettem három unokám gyerekkorában, lassan már ők is felnőnek. Rajtuk kívül már csak a regényírás érdekel. Amennyiben pedig felsejlenek egy életmű körvonalai és egyáltalán: erővonalai, akkor

Négyévesen a szüleimmel

talán igazolódni látszik a Jorge Luis Borges-féle elv, hogy „egy könyv létezéséhez elegendő létének (felmutatott!) lehetősége...” Persze ezt az elvet könyv helyett életműre átértelmezve! Ha még volna öt-hat évem, akkor három vagy inkább négy regénnyel erősíteni szeretném az általam létrehozott, vagy itt-ott elképzelt regényvilág „kontúrjait”... Idő kellene, hogy rendre kimásoljam a füzetekből, és befejezzem őket.

– *Kicsit bolygassuk meg most a múltat: meséj, kérlek, arról a Kúsmődön született székely gyerekről, aki magába szívtta a Bözöd környéki székely szombatosok történetét, hogy érett felnőttként aztán megírja a Székely Jeruzsálem című esszéregényt!*

- Amit erről a küsmödi gyerekről mondanék, azt mondhatnám el hitem szerint a földkerekség majd' minden gyerekéről. Én a GYEREK-BEN – és ez egyetlenegyszer emeljük ki a szót nagybetűkkel! – minden (emberi) egyed által megélt (emberi) létezés-formát látok. Mindenki volt gyerek, és „alapesetben” mindenkinek lesz gyereke... Tehát mindannyian pontosan tudjuk, miről is beszélünk!

A gyerek olyan ember, aki érti a másik gyerekembert – például. A *Székely Jeruzsálem* elején (az eddigi kiadások 27-ik oldalának alján kezdődő) rövid történet olvasható. A hitről. Végzetesen betegnek diagnosztizált édesapámat „eltávozásra, családlátogatásra” – búcsúzásra? – kiengedték a kórházból, és hozott nekem egy kétkerekű, pedállal-lánccal hajtható biciklit. Nem ám triciklit! Egy székelykeresztúri borbély gyereke kinőtte, az apja pedig felkínálta, és eladta a nála nyíratkozó apámnak, amint vagy húsz évvel később – amikor már engem nyírt – elmesélte nekem az idős fodrász. Hogy micsoda kincshez juttatott ő engem kisgyerekkoromban... A bicikli csodálatos volt, olyant nálunk Küsmődön még senki nem látott, kérték a gyerekek, adjam oda. Itt elkezdődik *a történet befejezhetetlen vége*: azzal zsaroltak, ha nem adom oda a biciklit, akkor térden állva imádkoznak a Jóistenhez, hogy haljon meg apám a kórházban. Szinte én haltam meg, helyben. Mert hiszen minden imádkozónak egyszerre nem adhattam oda. Közben ők már térdepeltek, már szálltak az imák a mennybe! A történet a maga helyén pontosan elmesélve. Itt csak annyit: minden istenadta gyereknek joga van – volna – például egy biciklihez, joga van Istenhez, akinek meg joga és lehetősége hozzásegíteni minden istenadta gyereket a biciklihez stb. És nem minden gyereknek van biciklijé. Bár minden gyereknek van (valamilyen) erős hite. Istenben (?). Bicikliben pláne!

A világon bármelyik gyerek, bármelyik ember (hajdani gyerek!) érti-érzi a harminc-nyegvensoros történetet. Bárhol, bárkinek olvasom fel a könyvből a részletet, jelzem, hogy valahonnan innen indul a *Székely Jeruzsálem*, közös gyermeki történetünktől, amely hihető, nemde?! Akkor, drága barátaim, miért kételkedtek abban, hogy a Székelyföldön pár száz évvel ezelőtt a Bibliából felnézett az égre néhány atyafi, és jelentették az Úrnak, ők (is) zsidók. Ha nem vérségileg, hát akkor lelkileg. Lelki zsidók! Hiszen Isten felé vezető utaknak nem lehet biológia gátja, és a hit a lélek, nem pedig a romló test, miegymás dolga, nemde, Uram?!

A frankfurti könyvvásáron (díszvendég: Magyarország)

- És értik a kérdezettek, hogy mire utalsz?

- Bármilyen nációjú és hitű olvasóim tényleg megszólíthatóak a *Székely Jeruzsálemmel* – a hajdani gyereket keresve bennük! Ennek a könyvnek már az elején „kibeszélem” küsmődi alapélményemet, hogy az égre pillantva egyenlőnek érzem magam a világ minden emberével. Az a gyerek, aki akár csak öt percre átélheti ezt az élményt, soha többé nem felejtí, és lélekben (!) már nem lesz sem kisebbségi, sem megalázható.

Azt gondolom, hogy a világ bármelyik gyereke sejtheti, érezheti, amit én is természetesnek tudtam a küsmődi tanítói lak kertjében és a templomot körülölelő cinteremben játszva. Amit majd Móricz Zsigmondnál olvashattam leírva: élete első nyolc évében már mindent megélt abból, ami a rákövetkező évtizedekben várta... Ezekkel a jelenségekkel ma már a pszichológia tudománya is számol. Én gyerekkorom nagy nyereségének tartom, hogy a felnőttek nem „lenéztek gyerekeknek”, hanem társnak tekintettek... De visszatérve az irodalmi vizekre, ha ebből a most pedzegetett nézőpontból látjuk a világot, akkor egészen mást értünk (majd!) a gyermekirodalom fogalmán, mint a „képzelt gyerekeknek gügyögők” újabb keletű iparos-serege. Én kisgyerekként megejtő történetek könyvének tekintettem például a Bibliát.

Mely legalább olyan fontos, mint a kalendárium, hiszen mindkettő fellelhető minden családnál, lapozza nagymama, kisgyerek.

Később aztán úgy értékeltem, hogy lám csak, eljutott hozzám is *az emberiség lejegyzett népköltészete*, amihez aztán a Gilgámestől kezdve még annyi minden társult. Folyamatosan társul.

Az úgynevezett „gyerek-találkozókon”, amelyek igen gyakoriak a mesekönyveim miatt, mindig felolvasom a gyerek-közönségnek a *Székely Jeruzsálemből* azt a negyven sort, amit most emlegettem. Tudják ők jól, hogy ez a könyv nem gyermekirodalom, de benne van a gyermek – talán majd felnőttként „kiterjedően” elolvassák. Az életet is olvassuk, együtt: gyerek és felnőtt. Jó, hogy számomra ez már küsmödi kölyökként természetes volt.

– *Ha jól tudom, már pályád elején sok műfajú ember voltál: írtál kismonográfiát Méliusz Józsefről, meseregényt, prózát, de vitriolos kritikáid is hírhedtté tettek....*

– Könnyebb lenne számba venni, hogy melyik műfajt NEM műveltem... Kipróbáltam mindent. Vagy „székelyül” szólva: *mindent is*. Viszont nagyon korán meggyőződésemmé vált, hogy leginkább az epikus prózába fér bele „minden”. Tehát bármi érdekelhet, hiszen epikába olvasztható, az epika elbírja, sőt kéri. Így aztán tudatosabb

Saját gyártású „csónakunkkal” egy hétig eregeltünk lefelé a Küküllőn (Kiss Károly későbbi lelkésszel), 1968.

lehetett az epikára való készülődésem. Kismonográfiát azért írtam Méliusz Józsefről, mert pályája kapcsán a történetünket „tanulhattam meg” a k. u. k. kortól a kisebbségi helyzetig, a létező szocializmusig. Tudtam, hogy amit itt felkutatok, megtudok, az lesz egyik-másik regényem háttére! A könyvecske címe: Helyzettudat és irodalom. A reális, de ugyanakkor invenció-dús helyzettudat mindenkit foglalkoztat. Ami pedig az örökös hiány-műfajt, a kritikát illeti, van (volt!) rá egy megoldásom: minden fiatal író „beleolvassa magát” abba az irodalomba (is), amelyben majd alkotni fog. Ha ezt jegyzetelve, elemezve – az íráskészség elvárt szintjén! – teszi, ha ezt megengedik neki, akkor máris van kritikus! Én húsz évesen már hetente írtam, olykor több kritikát. Kíméletlenül. Mérheterlenül sok „ellenséget szerezve”. Ennek következményeit máig el kell viselnem.

– *Apropó, kritikák: első regényedet, a Kivégezzük nagyapádat 1977-ben fejezted be, de akkor nem jelenhetett meg: a személyed körüli viták miatt?*

– A regényt 1974-ben írtam, részletekben szinte egészében leköszölte az irodalmi sajtó, de a kiadóhoz nem fordulhattam, mert volt már náluk egy elbeszéléskötet. Az első kötetesek sorozatára várakozott (Forrás). De nekem ekkorra már lehetetlenné vált a helyzetem, iszonyatos, ami elszabadult ellenem a kritikáim miatt (Lásd: a *Torzmagyar* című kötetemben, mely teljes egészében hozzáférhető a honlapomon: http://www.szavaigeza.hu/Torzmagyar/Kotablak_es_kritikak.pdf) Így aztán nekem nem lett Forrás-kötet. A regényem is állt. De írtam a következő regényt. „Ugyan ki vehetné el tőlem a papírt, ceruzát?” Szinte ezt is megtehették, de nem szeretnék panaszkodni, vagy személyeskedni. Inkább egy nagy élményemet osztanám meg, ma is beszédesebb lehet: évekkel később Domokos Géza, a Kriterion nemzeti kiadó igazgatója írásban is (levélben), személyesen is bocsánatot kért mindenért, amit velem tettek. Egyedül ő kért bocsánatot. Felkeresett Gyergyószentmiklóson, ahol harmincéves koromig éltem, és ígérte, hogy próbál helyrehozni valamit abból, amit el kellett szenvednem tőlük. Jó humora volt: „Fő, hogy túlélted, druzsám. Na, egészségünkre!” Megjegyzem, nekem is mindig volt a házban pálinkám, de ezt ő hozta – a szövege mellé – és az övéből ittunk. Hogy „vezekeljél”, mondtam. Egészségünkre vált a találkozás is, a beszélgetés is, a pálinka is. Utoljára kevéssel a halála előtt találkoztam vele Budapesten egy

könyvbemutatón, beszélgetés közben elejtettem egy ilyen mondatot: „Csak nyugodtan, logikusan, nem kell mindig kardot rántani...” Domo-kos Géza harsányan felnevetett: „Jól figyeljete! Nem akármit mond a druzsám, ilyen tőle még nem hallottatok... Hogy te milyen pukkans voltál fiatalabb korodban!”

*A későbbi Szávai (itt még Simon) Ilonával
a kolozsvári Egyetemi Könyvtár előtt (1973)*

EGY KÜLÖNC IFJÚSÁGA

- 1979-től Bukarestben dolgoztál, *A Hét* című hetilap szerkesztőjeként. *Mi vitt Bukarestbe, milyen tapasztalatokkal gazdagodtál?*

- Mind a magyar, mind a német meg a többi romániai nemzetiség kulturális intézményeit Ceaușescuék Bukarestbe igyekeztek telepíteni, hogy közvetlenebb kontroll alatt tarthassák. Nem nagyon volt választásom: hívtak *A Héthez*, mentem. De az igazság az, hogy a családjainkban közvetlen tapasztalat volt az „amerikásság”. Járták Amerikát, Európát, a román „Regátot”, Bukarestet a székelyföldiek. Így hát indultam én is Bukarestbe, igaz hogy nagyobb félelemmel, mintha Amerikába vándoroltam volna... De én mindig arra a papírra (füzetre) és a ceruzára gondoltam, amit senki nem vehet el tőlem. Na és - ez

nagyon fontos! – az időre, amit a papírral tölthetek. Elvileg *A Hét* több szabadidőt, esetemben „regényíró időt” biztosíthatott volna, hetilap lévén. Ebben viszont a szinte hivatalnoki szerkesztőségi „bejárasi kötelezettség” miatt csalódnom kellett. Viszont ez *A Hét* a budapesti *Élet és Irodalom* című hetilaphoz hasonló, de annál több területet átfogó heti szemle volt, és nekem nagyon passzolt ez a sokoldalúság. Meg aztán Bukarestben többnyelvű tájékoztatói lehetőség, követségi könyvtárak, akadémiai könyvtár. Ahogyan mondták, virágzott az „élénk kultúra-csempészet”. Ha életem ez időszakának címet kellene adnom, azt mondanám: *Egy különönc ifjúsága*. Első, igazán nagy és „közvetlenül nyilvános” emberi összeütközésem a hivatalnoki manírokkal túlterhelt szerkesztőségben zajlott. Egy értekezleten felvetette a főszerkesztő, hogy „a közösség nem fogadja el Szávait”, és jelezte, hogy ezért bizony „nem a közösség a hibás.” Bármennyire megrendültem, bármennyire rosszulest ez a vád és megvádoltatásom módja, eszembe jutott (pillanatra se ment ki a fejből), hogy logikusan feltehető a kérdés: miért is vagyunk mi, a magyar kultúra munkásai, jó és kívánt esetben „alkotó szereplői” – itt, a román Bukarestben? Felálltam, és nagyon nyugodtan elmondtam, hogy szerkesztői munkámat az ő értékelésük szerint is kitűnően elvégzem, és ez a mi létünk értelme itt, Bukarestben, hogy ezt megtegyük. Én pedig íróemberként magányos tevékenységet végzek, az írás nem közösségi aktus. Akkor miről beszélünk? Persze beszélhetünk bármiről, feltehetünk fölösleges, lényegtelen kérdéseket, de azt is csak következetesen. Ha valakik azt mondják, hogy „a közösség nem fogadja el Szávait”, akkor logikusan az a kérdés is feltehető, hogy „vajon Szávai elfogadja a közösséget?”... Hangsúlyoztam, hogy csupán a logikai következetesség miatt teszek fel én is egy kérdést...

Szörnyű volt. Bár a jóérezkű főszerkesztő (Huszár Sándor) gyorsan visszakozott... Erről itt többet nem mondanék, talán ez is sok volt, de azt egy életre – hangosan! – világossá akartam tenni, és a magam számára megerősíteni (el ne tántorodjak ettől!), hogy nem baráti társaságok purpárléiből, sörözési rítusaiból meg ehhez hasonlókból áll össze, jön létre *az irodalom*. Mert az művekből áll, amelyeket létre kell hozni, a műveket nem csoportok, hanem írók írják, elszánt, áldozatos magányosságban.

A hivatali öntetszelgéseket, fontoskodásokat, rituális sörözéseket, művek helyett az időmet felemésztő társalgásokat nehezen viseltem, később Budapesten már egyszerűen elkönnyvelték, hogy „a Géza különc”.

– *És nem vagy különc?*

– Szerintem nem vagyok különc, Bukarestben is minden érdekelt, a világszinten üzött csiszlikiségektől, a szédületes balkáni manőverekig. Az állandó készenlétre nevelt ez a környezet, na, nem az önmagába dermedt „szerkesztőségi közösség”, onnan mindenféle ürüggyel mindig eltangóztam. Mondjuk átmentem traccsolni a nagyformátumú kiadói emberhez, Domokos Gézához. Szenvedéllyel heccelt és okított. Cseng a telefon, bocsánat, mondja nekem, és felveszi. „Igen, persze, megbeszéltem vele. Már régen, hát persze. De éppen itt van, átadom neki a kagylót”. Nyújtotta és súgta: Fazekas János miniszter elvtárs. Aki már harsogta is a fülemben: „Géza fiú, örülök, hogy vállalod.” Hallgattam. Abban nem lehet hibázni! Domokosnak a szeme se rebbent, érdeklődve figyelt. „Tetszik neked? Jó, hogy benne vagy? Na, mit mondasz?”, sürgetett a miniszter. Tetszik, hát persze, tetszik, nyögtem ki Domokos szenttelen tekintete előtt. Aztán végighallgattam a miniszter lelkes monológiát, semmit nem értettem belőle, csupán azt, hogy én valamit vállaltam. Már régen elvállaltam, Domokos Géza megbeszélte velem...

Ketyegtem, mire letehettem a kagylót. „Megígértem a nevedben, hogy lefordítod az Erdély történelméről románul írt művét magyarra” – közölte Domokos. És a nagy játékosok őszinte kíváncsiságával mustrált. „Én aztán nem!”, hörögtem. „Hát pedig azt mondja, hogy benned megbízna. Mert osztálytársak voltak apáddal a keresztúri tanítóképzőben.” Már csak hápogtam („Ágyó regényírás?”). Domokos vállat vont, mintha irigykedne: „Nem az én apámnak volt osztálytársa...” Én pedig nekiduráltam magam, és elszántan közöltem vele, márpedig nem fordítom le. „Beszélj meg vele, hogy nem”, bólogatott Domokos, és emelte a telefont. Én teljesen „felidegelve” talpra ugrottam, és átvettem tőle a kagylót. „Na, ülj már le a seggedre, és viselkedj! Nem kocsmát csinálunk! Hanem politikát!” Ezt később is sokszor hallottam tőle. „Ha már itt vagytok, fiatalok, bele kell, hogy tanuljatok. Nincs más, ti vagytok itt...” Ez volt a nagyon határozott véleménye.

Amilyen kalapja van, olyannal köszön. Úgy próbált ki engem, mint egy kalapot. „Nyugalom! Az a legfontosabb!” És közölte, hogy nem kell lefordítanom Fazekas miniszter könyvét. Én ekkor már csak egyetlen politikai ténykedésre voltam képes. Felszólítottam: „Add ki a becsületszavadat, hogy nem kell lefordítanom!” Hihetetlen – volt! –, de becsületszóra megígérte. Végül is addigra már jól kiszórakozta magát velem. Ez a Domokos hang nélkül, teljesen komoly ábrázattal volt képes röhögni! Lassacskán én is megtanultam... Na, tartott nekem akkor egy politikai szemináriumot, hogy a becsületszavát hihetővé stabilizálja előttem. Eszerint Fazekas egy történész barátjával írja-iratja a könyvet, amelyet a kényes téma – Erdély, az ősi román föld, ajjaj!! – miatt nyilván nem publikálhatnak. Ha magyarul akarnák publikálni, lefordíthatná maga a magyar történész társszerző, vagy inkább miniszteriális „néger”, de ő nem dolgozik fölöslegesen. „Ezért kellenél te, druzsám”. És kanyargózott a sokféle elágazó történet, melyben én védett vagyok, ígérte Domokos. Mert a könyvet ő, Domokos Géza kell átadja nekem fordításra. Mint kiadóigazgató. Már pedig ő – becsületszavára! – nem adja át. Nem is adta soha. A történet fantasztikus humorba pácolva (egyszerre székely, egyszerre balkáni, na és a kettő keverve!!) folytatódott. Rendkívül tanulságosan... Szóval tanulgattam Bukarestben!

- 1985-ben megjelent *Séta gramofonzenére című, sikeres regényed: karriered tehát jól alakult. Miért döntöttetek mégis a Budapestre költözés mellett (1988)?*

- A sors döntött. A csernobili robbanás utáni felhők Bukarestet „direktbe” kapták. Elég sokan megfertőződtek. Mire a diagnózist felállították, arra már a feleségem olyan beteg volt, hogy közölték velem: talán még öt hónapot él. A budapesti Korányi tudószanatóriumban feküdt, vagy két éven át kezelték. Aztán nagy nemzetközi közbenjárásokkal, pecsétes klinikai igazolásokkal elértük, hogy Eszter lányommal együtt kiengedjenek meglátogatni a feleségemet a műtét előtt. Budapesten maradtunk (illegálisan).

Eszter, a kislányunk viselte el a legnehezebben ezeket az éveket. Ami pedig a *Séta gramofonzenére* című regényt illeti, azzal – és megint csak a nagy játékos Domokos Gézával – szerencsém volt. Felvitte „a tanácshoz”, a cenzúrához, hanyag eleganciával, unottan jelezve, hogy ebben nincs semmi. Pezderka Sándor cenzor két nap múlva vissza is

Kislányunkkal, Eszterrel, 1976.

adta, „mehet – mondta Domokosnak –, egy avangárd hülyeség”. Domokos bólintott. A regény megjelent, aztán a szó- és másfajta játékok miatt újranyomást sem engedélyeztek, de addigra Domokos már régen leszerződött, és leszállított 15 000 példányt „magyarországi exportra”.

A regény ténylegesen ráépül több divatos, ha tetszik „avangárd” manírra. Akkoriban tucatszám írták a szótár-regényeket. Szócikkeket ömlesztve. És én azt mondtam: mi lenne, ha *képletbe* rendezett szócikk-szerkezettel dolgoznék. Mindenki értette a vidáman tudálékos játékot. Meg aztán a regény, „amint éppen írja önmagát”, a „work in progress” is jaj-de-nagy divat volt. És nekem ez egy fantasztikus játéklehetőséget nyújtott: a regénybe fogalmazhattam mindannyiunk nyomasztó közös élményét, a hiányt. Szervesen beépített hiány, szögletes zárójelekkel jelezve. Az elhallgatott, de nyilvánvaló utalások kavalkádját nagyon élvezték az olvasók.

– *Budapesten elindítottad a PONT Kiadót, melynek nemzetközi programja is fut, Conflux néven, számos szerzőt adtál ki, magyarokat idegen nyelveken, külföldieket (románokat is) magyar fordításban. Milyen igény hívta életre a kiadót, hogy érzed, mennyire sikerült megvalósítani a terveket?*

- Ha órákon át csak erről beszélgetnénk, akkor sem tudnám – kellően példálózva! – kifejtteni. De a két végletet felvillantom: a rendszerváltás idején megszűntek intézmények, kiadók. Erre az volt a válaszom (Balzacot plagizálva), hogy alapítok én magam egy soknyelvű kiadót. Nem csak magamnak, hanem nemzedékem formátumos európai (vagy akár „távolabbi”) íróinak. A másik, nem személyes, hanem „objektív” véglet: az adott történelmi helyzet volt. Sok ezer éve ekkor adódott egy pillanat – csupán néhány esztendőnyi pillanat! –, amikor az inventív tudás, a készségek (számítógépes technika, változó nyomdatechnika ismerete) többet értek a könyvszakma világában, mint a pénz. Mert az nekem nem volt!

Az egyidejű, párhuzamos, több nyelven megjelenés programja, a *Conflux* pedig olyan felismerés volt, amelyre nagyon sokan „rákattantak” Európa-szerte. Azt hiszem, hogy maga az elv a jövőben fogja még csak igazán – kulturális gyakorlatként – kifutni magát. Ezt a nagyon is szakmai probléma-rendszert a Litera portál netnaplójában próbáltam alaposabban áttekinteni egy egész héten át, napi adagokban: <https://litera.hu/irodalom/netnaplo?search=2699>

Itt emlékeztetnék Borges már idézett elvére, és tovább parafrázálnám: egy terv létezéséhez elég a létezésének lehetősége... Márpedig látom, amint ennek a lehetőségnek az útját – igen sokan – járják....

Legkisebb unokámmal a PONT Kiadóban

- *Az 1980-as évek Romániájában a meseregényeid, a Kokó Samuék vándorútja, a Burgum Bélus mesterdetektív komoly brandnek számítottak. Az áttelepülés után mintha felhagytál volna az ifjúsági irodalommal, néhány éve azonban újra írni kezdél gyerekeknek. A nagypapáskodás adott újabb lendületet a műfajnak?*

- Említettem, hogy számomra mit jelent a gyerek. Mindig írtam nekik. Tudatosan „lépcsőzetes irodalmat”. Pár soros meséket, aztán hosszabbakat, végül meseregényeket, már majdnem kamaszregényeket, hogy kicsi kortól a felnőtt korba olvashassák magukat a könyveimmel. A PONT Kiadó pedig három sorozatban közelítette meg a gyermek világot: gyermekekről, gyermekekért, gyermekeknek adtunk ki könyveket. Én még egy *Gyermekvilág trilógiát* is írtam, többször megjelent, végleges formáját jövőre nyeri el. Minden szülőhöz szól, hogy lássuk szellemi élményünként a gyerekünket. A *hazugság forradalma* a mese születéséről, a *Ribizlikávé* a nyelv születéséről szól, a *Láss csodát* pedig a „rajzban gondolkodás” működését tárja a felnőtt elé... Az *Én ne lennék eszes gyerek?* című könyvem „logikai meséit” pedig egyaránt élvezheti gyerek is, felnőtt is, akár mondjuk a sakkjátékot, vagy a zenét.

- *Néha nagyon is földhözragadt témákat írsz meg, mint például az Oszlik a bál című regényed a romániai kulákosítás időszakáról, máskor meg egzotikusakat, mint az Aletta bárkája, mely Japánban játszódik. Hogy férnek össze ezek a témák a koncepciódban?*

- Ahogyan a valóságban a föld, a rög, és rajta az egzotikum. Amiről én írok, az természetesen van egyben például saját szétágazó családban. Az enyémnél „szétágazóbb” közösségek is vannak Japánban, Amerikában és Küsmődön vagy Énlakán. A vállalkozó kedvre eléggé egzotikus, jó példával szolgálnak, teszem azt a „cserepeiket” kóberes szekéren hordó-árusító korondiak (egyik dédnagyanyámat, Deák Rózát „a korondi hegyből hozta” Etédre a dédnagyapám). Ők, a korondiak aztán tényleg „szekérhez ragadtan” fantasztikusakat kalandoztak! Arról mindenki tud, hogy Kolumbusz fedezte fel ugyan Amerikát, de arról biztos nem hallottatok, hogy „odafelé” az úton találkozott a korondiak szekereivel. Ők már jöttek vissza onnan! Kalandozok hát én is.

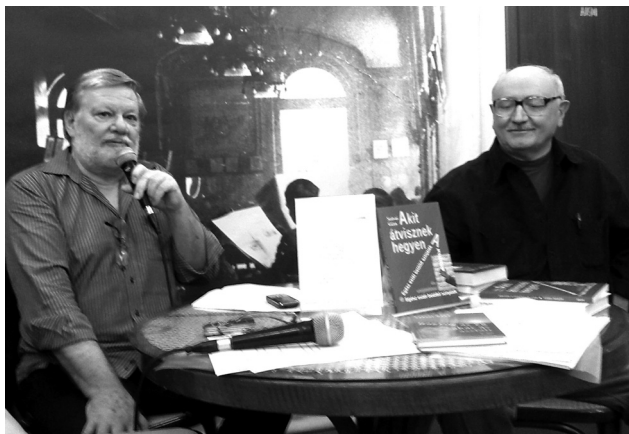
AZ „ÁTLAGEMBERI” ÍRÓ

- Crédód szerint néhány oldalon is lehet úgy elbeszélni történetet, hogy azt regénynek érzékeljük. Ennek a crédónak a megvalósulása a Kisregények és nagyregények című sorozat, mely 2008-ban a Valaki átment a havon című kötettel indult. Látod már a végét?

- A végét nem látom, hiszen ez saját „végem” függvénye: mennyit élek, meddig jutok... De a keretek látszanak. És működni látom bennük a kisebb és nagyobb regényeket.

- Van egy alteregód, Herbert Quain, a Megfigyelő és az Utóvéd című könyveket például ő jegyzi. Hogy viszonyulsz eme alteregóhoz, hogy viszonyul ő hozzád?

- Herbert Quain, írországi prózaíró a vak, ezért a rövid műfajokat - azokat is tömören - művelő argentin Borges fura teremtménye. Egyik könyvében Borges megírta a különc ír szerző életét, felsorolta annak (nyilvánvalóan nem létező) műveit, és „bevallotta”, hogy három történetet tőle, Quain-tól vett át. Fialtal fickó voltam, és azt mondtam, cseles vagy Borges, de ha én tényleg megírom Herbert Quain életművét, akkor felmutathatom, és mondhatom, akár azt is, hogy Borges tehát tőlem „vette át” az életmű egészéhez képest elenyésző három történetet. A cselem érvényes! Igaz, még mindig írom, írogatom Quain műveit... Különben pedig ez a különc ír fickó engem életem egy időszakában, a „nagy Ceaușescu” idején megmentett. Gondoljunk csak bele: ír volt, kisebbségi, az én „változatomban” a szétszabdalt Lengyelországba vitte az apja, ott nőtt fel... Az életét mesélve én egy az egyben írhattam a saját erdélyi közérzetemet és történeteimet, ír és lengyel változatban. Azóta persze többszörös dimenzióváltáson ment át a „cselem”, amint erről egy készülő regényben beszámolok. De látszanak az újabb dimenziók már a *Csodálatos országokba hoztalak* című regényemben... Engem az is megragadott Herbert Quainben, hogy semmi váteszkedő nagyképűséget nem tűrt. Szerinte akkor is léteznek regények, ha nem írják le azokat. Ezek a regények az átlagemberek életében, mondataiban, történeteiben élnek... És valóban, alig pár száz éves a könyvnyomtatás, az írásbeliség sem „idős”, de regényeket mindig szőtt és élvezett az emberiség! Hiszen mindig történik a világ, zajlanak az emberéletek stb.

Könyvbemutató az Írók Boltjában Tarján Tamással

- *Hetven ide vagy oda, rengeteg további terved van, folyamatosan dolgozol, ha jól tudom, most éppen a Mészöly Miklósnak és Polcz Alaine-nak szentelt dilógián. Mit kell tudni erről a kettős kötetről?*

- Fontos szerepe volt a házaspárnak, Miklósnak és Alaine-nek az életünkben. Még rendszerváltás előttről barátságban voltunk Miklóssal. Aztán rábeszélte, hogy vásároljak Kisoroziban egy hétvégi telket házikóval, az övének a szomszédságában. Pénzt is adott kölcsön. Számomra ez hihetetlenül fontosnak bizonyult, lett egy búvóhelyem Budapest közelében. Igen szoros szimbiózisban éltünk vagy másfél évtizedig. Miklós haláláig. Házaspárokként is. Amire Alaine azt mondta, hogy ritka az ilyesmi. Én erről eddig nem írtam, a búvóhelyemet is óvtam, az emlékirat műfaja nem vonz, inkább taszít. Viszont gyerekkoromtól folyamatosan fotóztam, kisorozsi éveink alatt is. Nem hagyhatom veszni a sok fotót. Ám ha egyébre nem is, legalább képaláírásokra szükség van. És máris írásnál, könyvnél tartunk. Döntenem kellett. Én nem akarok, nem akarhatok házasság-könyvet írni sem Polcz Alaine-ről és Mészöly Miklósról, sem Ilonáról és magamról. Egy-egy ember élete a fontos. („Egy életünk van!, házasságunk több is lehet...”) Emlegettem a gyermekkort, az első nyolc évet, amelyben „minden”, a teljes, az egész élet megtörténhet velünk. A házasság felől nézni emberéleteket?! Inkább fordítva. Én például

Ilonát huszonhárom éves koromig nem is ismertem... Ezért írok külön-külön Polcz Alaine-ről (*Az életem, Polcz Alaine / Asszony a hátországban*) és Mészölyről (*A templom és kilincse / Az élet és Mészöly Miklós*). De ahogyan a házasság összeköti ezt a két embert, a két külön kötetet is dilógiának nevezem. Mert „összeállnak” a könyvek is. Magamban paradoxon-szerűen fogalmazom meg: a *dilógia* ebben az esetben olyan *trilógia*, melynek harmadik kötete az első kettőből épül fel az olvasó tudatában, mint az első két kötetből – és a két életből! – összeálló *boltív*. Nemcsak Mészölyéken, hanem saját magam és feleségem kapcsolatán töprengve kulcsszóvá nőtte ki magát a *boltív*. Építésem, ácsok egészen pontosan tudják, mire utalok. Két, akár veszélyeztetett („gyenge”) lény egymásnak dől és boltívet alkot. Egyik is, másik is megtámasztja magát. A másikkal. Úgy válik támaszává a másiknak, hogy maga is eldőlné, ha nem támasztaná őt a másik. Irtó fontosnak érzem: „boltívet” az egyedüliségükben (!) reménytelenül kiszolgáltatottak, már-már szerencsétlenek is alkothatnak. Boltívként pedig összehasonlíthatatlanul nagyobb a teherbíró képességük, mint külön-külön, vagy „mechanikusan” összeadva, mert a boltív sokkal több, mint az őt képező két pillér szimpla összege. A boltív: szervülő szerkezet, a maga nemében titok, csoda. Én így néztem Mészölyre, Alaine-re, és miért hallgatnám el, titokban így néztem a különc Szávai Gézára és törékeny, beteg feleségére.

Mészöly Miklós és Szávai Géza (A fotót Polcz Alaine készítette)

- *Nemrég belefogtál ifjúkori könyveid újradiadásába. Ebbe a sorozatba illeszkedik az Amiért élünk és a Harmincekek Pistike színházi ruhája című kötet is. Átdolgozott kiadásokról van szó, újraírod, javítod magad?*

- Nem szeretek átdolgozni. Az olyan, mint amikor a 60 éves hölgy „átdolgozza” magát bájoskodó fruskává... A régi szövegeket változatlanul kell közzétenni, mint egy régi fényképet. Viszont fontos, néha egyenesen szükséges a megvilágító háttér, a körülményekre utaló magyarázat. Én igazi vágyat javításra-változtatásra egyszer éreztem, akkor sem tehettem meg. A *Séta gramofonzenére* idegen nyelvű kiadásainak a címe: *Séta nőekkel, bakkecskékkel* (Spaziergang mit Frauen und Böcken). Ez nekem tetszik. Tetszene magyarul is. De elkéstem vele.

- *Nem mindig könyvekben, olykor inkább irodalmi projektekből gondolkodsz. Ilyen projekt a Hány János Akadémia, melyben a vidám füllentések könyveit tervezted közreadni. 2015-ben jelent meg a Hány János és Jeromos, az okos számár. Lesz folytatása?*

- Ennek az akadémiának a mottója minden kötet borítóján hirdeti: „Kicsi a világ, de nagyra nőhetne benne a derű!” A gyerek sír is, nevet is, akár a felnőttek. Nevetni jobb, szoktam nekik bizonygatni. A humornak egész sorozatot szenteltem. Nyilván folytatom. A *Vígesztendő (A humor körforgása a természetben)* című könyvem bővített újradiadását is tervezem. Aktualitásból gyökerezett vidám „vígregényeket” is írtam a rendszerváltásról – a rendszerváltással egy időben: *A nagy átmenetelés (Vígregények)*... Most pedig amikor beteg vagyok, fájdalmaim vannak, a *Csintalan Múzsza, avagy a nevetés regénye a Föld nevezetű bolygón* címmel foggal-körömmel fogalmazok és körmölök vígregényt.

- *Számos könyved jelent meg fordításban, a Séta gramofonzenére például németül, oroszul, románul, lengyelül; az Oszlik a bál oroszul és románul, stb., legizgalmasabb talán a Székely Jeruzsálem román nyelvű változata. Ahogy fogalmaztál: mintha törökre fordítanánk az Egri csillagokat. Milyen tapasztalatokat gyűjtöttél e kötetek megjelenése/bemutatása kapcsán?*

- Ha a *Székely Jeruzsálem*mel a hajdani gyereket szólítom meg az idegen emberben, a találkozókon, élő eseményeken a felnőtt, racionális

ember őszinteségére, és logikus belátására apellálok. El szoktam mondani – mondani? ismételtetni! –, hogy a gömb alakú Föld felületén nem definiálható úgynevezett „központ”. Példával is élek: nem szeretem, mert nem szerethető, ha egyszerű „megszokásból” francia divatversírók kulturális gyarmatává tesszük mondjuk Kelet-Európát... A *Székely Jeruzsálem* (de akár a *Séta gramofonzenére*) román változatának visszhangját is befolyásolta a személyes jelenlétem a bemutatókon. Az érvelésem. Annak a hangneme. Oslóban azt kellett mondanom, hogy bizonyosan ismerik Drakulát, de higgyék el, Transzilvánia nem csak ennyi... Ott, Erdélyben zajlott a *Székely Jeruzsálem* szinte hihetetlen eseménysoara!

Gutenberget ábrázoló szobor fején könyökölök, 2018.

– Az idén Illyés Gyula-díjat kaptál, a korábbi években Arany János-díjat, Déry Tibor-díjat, Genfben a Fondation Genevoise pro Transylvania Bilingua díját. Mégis, elismerésekkel nem vagy annyira körülakva, mint egyik-másik pályatársad. Miben látod ennek okát?

- Tisztán akarok beszélni. Sosem érdekelték a díjak, nem tartoztam díjakért hadakozó baráti társaságokhoz, csoportokhoz, magányosan írtam a regényeimet. Idős koromban, mostanában kaptam fel a fejemet. Újabban bizonyos állami díjakkal rendelkező írók hatvanöt éves koruk után rendszeres havi, nyugdíjszerű juttatást kapnak. Tehát a díjakat „sikerült” *az írói egzisztenciát pozitívan vagy negatívan determináló tényezővé tenni.* Nem igazán helyes. De kimondottan ártalmas, irodalom-ellenes akkor és amikor a díjazás nem *műveket* (!) jutalmaz, hanem – akár műveket nem alkotó – mozgalmárokat, kultúraktivistákat. A művészetnek és működtető, fenntartó elveinek károsodása nélkül ez az állapot nem sokáig lesz tartható Magyarországon. Romániában minden írószövetségi tag, amikor eléri a korhatárt, nyugdíja felével egyenlő havi összeget kap „alkotó embernek járó” nyugdíj-kiegészítésként. Ez már demokratikusabban „alkotó-barát” – és ami a legfontosabb: nem mozgalmár-, nem csoport-, hanem inkább *irodalomelvű*... De én erről a kérdéstről egy kis füzetet, könyvecskét tervezek, címe: *Nyilvánosan, szégyen nélkül.* Itt most nem „személyeskedhetek”, de azt fontosnak tartom, hogy az olvasó lássa, milyen szerkezetben működik a *műveket* létrehozni akaró magyar író. Elég sok múlik ezen!

Felolvasás a genfi díjátadáson, 2014.

- *Feleséged, Szávai Ilona: menedzsered, kiadói munkatársad. Egyetértesz a mondással, hogy minden sikeres férfi mögött egy erős nő áll?*

- Egyetérttek, amennyibe ezt az állítást, ezt a képletet kiegészítjük a szintén érvényesnek tételezett inverzével. Így: Minden sikeres nő mögött egy erős férfi áll... Talán megegyezhetünk abban, hogy Ilonát, (ez ideig még mindig első) feleségemet sikeres nőnek tekinthetjük. („Naná, sikerült egy ilyen prima férjet fognia!” Ez volt a vicces bizonyítás helye.) Amennyiben ő sikeres nő, akkor én – jelzem alszerényen! – egy erős pasi vagyok. Kösz, ha híresztelitek!

De a viccelődésen túl: tény, hogy Ilonával nagyon jól kiegészítettük egymást. Szerencsésen, még idejében megtaláltuk egymást, hogy boltívet képezzünk, és ez a boltív elbírja az életünket, megtartsa minket, gyerekünket, sőt némiképpen az unokáinkat.

- *Több mint 30 éve élsz Magyarországon: hogy érzed, megtaláltad a helyed, az otthonod? Nostalgiaival gondolsz haza? Gyakran jössz a Székelyföldre?*

- Szüleim halála óta ritkábban járok a Székelyföldön. Nostalgiam nincs, mert én reálisan, „reális lélekben”(!) ott vagyok, ahonnan jöttem.

Ilonával unokáink fényképe alatt, 2018.

De ahol a gyerekeim és az unokáim élnek, ott a konkrét otthonom. Tágas ez a kicsi világ...

- Számos esszét is írtál, a Torzmagyar címűben így közelítéd meg az identitásválság problémáját: „Én vagyok torzmagyar – e könyv legelső sorában sietek ezt kijelenteni, mert tudom, hogy magyarázattal tartozom, mielőtt még félreértenének. Kisebbségi magyarnak születtem, torz és egyre torzítóbb világba; életem első negyven-ötven éve (egy fél évszázad!) torzulásaim leküzdésében telt el – de azt nem tudom, hogy mekkora sikerrel jártam.” Ezt 2004-ben írtad. Az azóta eltelt 16 év hozott sikereket e torzulások leküzdésében?

- Ez a „leküzdés” bizonyosan nekem is a halálomig tart. De úgy érzem, már nem a magam, hanem a világ torzulásai veszélyesebbek, azok ellen kellene – sokunknak – küzdeni.

- Témák és megszólalás szempontjából is elkülönül a romániai és magyarországi alkotói korszakod. Egyetértesz ezzel?

- Nem. Én műveket írtam, azoknak – amennyiben művek – bárhol érvényesnek kell lenniük. Természetesen bárkinek, irodalmárnak,

Markó Bélával a budapesti könyvhéten

kritikusnak joga van külső szempontok szerint csoportosítani, korszakolni folyamatokat. Örülök, hogy nem szükséges az egyetértésem.

- *Tizenhárom évesen – Balzac hatása alatt – úgy gondoltad, hogy „több regényből lazán összeálló, folyamatosan kiterjedő regény-együttest” írsz majd. Mennyire működik, amit gyerekként eltervezté?*

- Epikában csak az működik, aminek jól megrajzolt koordinátái és időbeli távlatai vannak. Úgy gondolom, úgy látom, hogy regényeim vonatkozásában ez most már adott. A távlatok működése igen különös. Én például azt hittem, hogy a *Székely Jeruzsálemnek* a közösségi tudatba való „felszívódásához” szükség lesz legalább harminc évre. De mégis gyorsabban történik. A *Múlt évezred Marienbadban* című regényem a konkrét napok konkrét jelenléte miatt sok magyarországi olvasó számára sokkoló, bénító vagy riasztó, hisz élő húsba vágó, fájóan közvetlen élmény. És érdekes, hogy a távolabbi, külföldi olvasót ez egyáltalán nem zavarja, sőt. A térbeli távolság ezt a közvetlenséget „a történet kulisszájává” minősíti. Végül már ez a fajta távolság mintha időbeli távolsággként működne. Ilyen a távlat...

- *Állatok, nők, gyerekek címmel újabb regényciklusba fogtál, melynek két darabja meg is jelent az idén. Hogyan illeszkedik ez a korábbi vonulatokhoz, a balzaci „világregény-világhoz”?*

- Balzac *Emberi színjátékot* írt. Én ide, az emberi világba számítom az állatokat, nőket, gyerekeket és más kiszolgáltatottakat, akiket a huszadik századi pszichológia és nyomában a „közbeszéd” igen furán kezelt. Természeti népeket, vadakat, primitíveket, efféléket oly könnyedén emlegetünk. Gondoltam, hogy én igazán alkalmas vagyok róluk hitelesen írni, mert én egy primitív ember vagyok, természeti nép (székelység) gyereke, akit úgy tereltek be a székelykeresztúri gimnáziumba, mint egy bikaborjút... Hát írom róluk, rólunk is a világregényeket. A *Cérnapórás* Totya nevű kutyája, vagy Antigoné, a kutya áll egyelőre a sor elején.

- *A Székely Jeruzsálemet hosszmetsetnek nevezed, másik nagy volumenű művedet, a Múlt évezred Marienbadban címűt (mely a rendszerváltás utáni Magyarország emberi és közösségi válságait ábrázolja) pedig keresztmetsetnek. Kifejtenéd, mit értesz e fogalmak alatt?*

Kiállításon, első unokánk festménye mellett, 2019.

- Koordinátarendszert. Láthatatlan erővonalakat, amelyek háttérként működve fenntartanak és a világgal párhuzamos világba helyeznek történeteket. A részletes, élőben „kifejtő” magyarázat: a regényekben.

- Utóbbi éveid legjelentősebb prózai vállalkozása a Makámaszútra. Egyszerre egzotikus és lokális, történelmi és jelenbe ágyazott. Ilyen egy jó könyv receptje? Vagy úgy általában véve: mi egy jó könyv titka?

- A Makámaszútra receptjét nem tudom, minősíteni sem akarhatom. De ha idézem a regény alcímét: *Kisregények és nagyregények az ideiglenes emberi érintkezések zónájából*, most éppen arra kell gondolnom, amit itt Mészölyékről mondtam, meg a házasságról, mint nagyon ideiglenes, nagyon átmeneti emberi érintkezés-zóna történetéről. Eszembe jut, hogy Ilonát nem ismertem huszonhárom éves koromig... És ha arra gondolok, hogy ideiglenes emberi érintkezésünk Ilonával (47 év házasság) miként ér majd véget, lép át a véglegességbe, akkor máris az életemmel számolok... A regény is életekkel számol. A *Makámaszútra* is. Tudom, rá kell hangolódni minden ilyen szokatlannak vélt elbeszélésmódra. Ami könnyű! Gondoljunk a mondjuk 8-10 részből álló tévéfilm-sorozatokra. Különös szerkezetben egyetlen (8-10 részes) mű. Visszatérő,

távozó, majd felbukkanó szereplőkkel. 8-10 napon/héten át, vagy egyetlen délután is meg lehet nézni. Kavarog, mint az élet. A *Ma-kámaszútra* epikája is némiképp hasonló elvű... De visszatérnék arra, hogy „általában véve”...

Egy nagyon jó (!) könyvnek nem több (és nem is kevesebb) a titka, mint egy megrendítően emlékezetes, agyadba vésődő őszinte beszélgetésnek, amelyet az érted élő (de legalábbis téged nagyon szerető) édesanyáddal, vagy öreg (már vesztenivaló nélkül élő) nagyapáddal folytattál, netalán nagyapád titkolt szeretőjével – egyszer, egy ritka pillanatban! –, és ő olyasmiket mesélt neked, rólad, rólátok, ami nélkül később már el sem képzelhetted volna az életed... És ha szabad mondanom, én több „átlagemberi” jó regényt „olvastam” előttem megnyilatkozó, szerény öregemberektől, mint túlzott „én”-tudattal hangoskodó („magammal töltöm fel a világhálót” típusú) irodalmároktól. Sajnálom, ez volt. Azt sajnálom, hogy ilyen kicsi volt az öregek, öregasszonyok halkán (kényszerűségből olykor titokban) szemünkbe mondott regényeinek „példányszáma”, és csapnivaló a „terjesztése”... Segítsetek egyszer, kétszer (olykor) nekik (is)!

Bálvány és áldozat (60 x 57 cm, olaj, vászon)